

הרב דוד סתיו והרב אברהם סתיו

השתתפות בחתונה המנוגדת להלכה

■ הקדמה ■ חיזוק ידי עוברי עברה: "לפני עיוור לא תתן מכשול"; סיוע בידי עוברי עברה; סיוע שלא בשעת העברה; היתר משום דרכי שלום; חיזוק על ידי דיבור ■ חיזוק וחנופה ■ כניסה למקום עברה ■ "אל תתחבר לרשע" ■ סעודה של איסור ■ חתונה של גוי ■ איזו מסיבה נאסרה? ■ שיקולים להתיר ■ סיכום

הקדמה

נפתח בכמה דוגמאות של שאלות העולות לאחרונה בתדירות הולכת וגוברת:

א. "אחת העובדות במשרד הודיעה על 'נישואיה' לבחירת ליבה במועד קרוב. היא חילקה הזמנות וביקשה ממני להשתתף בשמחתה. האם מותר לי להשתתף באירוע זה? האם מותר לי להגיד לה מזל טוב? חשוב לי לציין שהיא מגיעה לכל האירועים שאני עושה לילדיי".

ב. "יש לי אח בעל נטיות הפוכות ששלח לי הזמנה להשתתף בחתונתו (החד מינית) בחוץ לארץ, ובגלל חשיבות האירוע הוא אף מוכן לממן את כרטיס הטיסה. האם נכון להגיע לחתונה או להסתכן בפירוק היחסים הטובים שבתוך המשפחה?".

ג. "בת דודתי עומדת להתחתן עם בחור לא יהודי. היעדרות ממסיבת החתונה תפגע בה ובמשפחתה: האם מותר לי ללכת לשם?".

בעולם המערבי והחילוני שאנו חיים בתוכו, הולכים ומתפתחים מודלים של חיי משפחה שאינם מוכרים ואף אסורים לפי ההלכה: החל מן התופעה העתיקה של נישואי תערובת בין

יהודים ושאינם יהודים, וכלה בנישואים חד מיניים, שנעשו נפוצים רק בשנים האחרונות. בני החברה הדתית המודרנית באים במגע יום יומי עם יהודים שאינם מקיימים מצוות, במשרד ובמסחר, בצבא ובאוניברסיטה. פעמים רבות נוצרים קשרי רעות בין האוכלוסיות, ובאופן טבעי הם חפצים להזמין זה את זה לשמחותיהם. במקרים מסוימים, הימנעות מהשתתפות בחתונה עשויה ליצור תחושות של איבה וריחוק. מצב מורכב עוד יותר נוצר כאשר אחד מבני המשפחה עוזב את דרך החיים הדתית לטובת נישואין מעין אלו, והיעדרות מחתונתו עשויה להביא לקרע בתוך המשפחה.

בכל המקרים הללו מתעוררת השאלה: האם מותר לקחת חלק בשמחות אלו? מובן שכדי להכריע בפועל בשאלות ממין זה, יש חשיבות להיכרות אישית עם המרקם החברתי והמשפחתי של הנוגעים בדבר כדי להעריך אל נכון את הסיכויים והסיכונים בכל אחת מן האפשרויות, אך בד בבד יש לברר את ההתייחסות העקרונית של ההלכה לשאלה זו, וזאת נבקש לעשות להלן.

הסוגיה העיקרית הנוגעת ליחסים עם מי שעובר עברה היא סוגיית "לפני עיוור" ו"מסייע בידי עוברי עברה". נפתח בסוגיה זו ונבחן כיצד ליישם את עקרונותיה בנידון דידן, ואחר כך נבחן עוד סוגיות הנוגעות יותר לענייננו: איסור חנופה, סעודה של עברה וסעודת נישואין של גוי.

חיזוק ידי עוברי עברה

"לפני עיוור לא תתן מכשול"

המושג "חיזוק ידי עוברי עברה" או "סיוע בידי עוברי עברה" מופיע במקורות הלכתיים רבים, אך ניתוח זהיר שלהם מראה שמדובר למעשה בשלושה דינים או בשלושה סוגי מקרים שיש לדון בענייננו לאור כל אחד מהם.

בברייתא המובאת בתלמוד נאמר (עבודה זרה ו ע"ב):

מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח? ת"ל: "ולפני עור לא תתן מכשול".

מבואר בברייתא שאסור לספק לאדם דבר העלול לסייע לו לעבור עברה. בהמשך הגמרא נאמר שדין זה נכון רק "בתרי עברי דנהרא", היינו כאשר החפץ נמצא מעברו השני של הנהר, שהחוטא אינו יכול להשיג אותו בלי עזרת הזולת. כאשר הדבר ניתן להשגה בלי

השתתפות בחתונה המנוגדת להלכה

עזרת הזולת, משמע מן הגמרא שמותר לספק אותו לחוטא, כמו שכתבו בפירוש התוספות (שם, ד"ה מנין) והמרדכי (עבודה זרה, רמז תשצה).

מאידך, התוספות (שבת ג ע"א, ד"ה בבא) כתבו שיש איסור דרבנן לתת לאדם דבר שהוא עלול לעשות בו עברה, גם אם החוטא יכול להשיג אותו בעצמו, וכן כתבו גם: הרא"ש (שבת, פרק א, סימן א), הר"ן (עבודה זרה א ע"א בדפי הרי"ף) והריטב"א (עבודה זרה ו ע"ב, ד"ה תלמוד). וכתבו בטעם הדבר, שכיוון שיש חובה להפריש את החוטא מן האיסור, קל וחומר שאסור לסייע לו לעשותו.¹

למעשה הביא הרמ"א מחלוקת בשאלה זו (יורה דעה, סימן קנא, סעיף א):

י"א הא דאסור למכור להם דברים השייכים לעבודתם, היינו דוקא אם אין להם אחרים כיוצא בו או שלא יוכלו לקנות במקום אחר. אבל אם יכולים לקנות במקום אחר, מותר למכור להם כל דבר. ויש מחמירין. ונהגו להקל כסברא הראשונה. וכל בעל נפש יחמיר לעצמו.

מלשון הרמ"א משמע שמדובר במחלוקת קוטבית, אך הש"ך (שם, ס"ק ו) והגר"א (שם, ס"ק ח), כותבים שאין מחלוקת ביניהם, והכול סבורים שאסור לספק את הדבר לישראל רגיל, אך מותר לספק אותו לגוי או לישראל מומר, מפני שאין חובה להפרישם מן העברה. על כך הוסיף ה"דגול מרבבה" (על הש"ך שם), שלעניין זה כל מי שעושה את העברה במזיד נחשב כמומר, שאין חובה להפרישו, וכן פסק הרב פיינשטיין (שו"ת איגרות משה, אבן העזר, חלק ד, סימן סא).² ממילא נראה שפן זה של דין מסייע אינו נוגע לנידון דידן, מפני שה"חתונה" היא בגדר הפגנה בוטה של עשיית עברה בכוונה תחילה.³

סיוע בידי עוברי עברה

נאמר במשנה (שביעית ה, ט):

אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה ובוררת וטוחנת ומרקדת עמה. אבל משתטיל המים לא תגע אצלה, שאין מחזקין ידי עוברי עבירה. וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום.

1 ועיין בשו"ת כתב סופר (יורה דעה, סימן פג): "וקל וחומר זה לא ידענא, דקטן מצוים להפרישו ולהצילו מן האיסור, אבל גדול זה, שהוא עושה מדעתו ולא ישמע לו וא"א להפרישו, מנ"ל דאסור (לסייעו) [לסייע] לו, כיון שבלא סיעתו יעשה ויעבור".

2 עיין בשו"ת יביע אומר (חלק ב, אורח חיים, סימן טו), שדן בזה באריכות והסיק גם הוא להקל.

3 ואולם יש להעיר כי יש פוסקים שחלקו על הש"ך (עיין משנה ברורה, סימן שמז, ס"ק ב). ובשו"ת להורות נתן (חלק ג, סימן כג) כתב שגם הש"ך יאסור במקרה של "תינוקות שנשבו".

מבואר במשנה שאסור לסייע לאדם לעבור עברה. וכן נאמר בברייתא (עבודה זרה נה ע"ב):

אין דורכין עם ישראל שעושה פירותיו בטומאה, שאסור לסייע ידי עוברי עבירה.

מקור האיסור מבואר בדברי הרמב"ם (פירוש המשנה, תרומות ו, ג):

והמתענה ומביא אותו לידי מכשול, או שצוהו על העבירה, או שסייעו עליה באיזה סיוע שהוא, אפילו בדיבור מועט... עובר הוא על מה שאמר ה' "ולפני עור לא תתן מכשול", אם גרם לעבירה, או שעובר על דבר ה' "אל תשת ידך עם רשע", אם סייע לחוטא.

הרמב"ם כותב שאם האדם גורם לעברה, הוא עובר על "לפני עיוור", ואילו אם העברה הייתה נעשית גם בלעדיו, הוא נחשב כ"מסייע", ועובר על איסור "אל תשת ידך עם רשע". מדבריו משמע שבשני המקרים הסיוע אסור מן התורה,⁴ אך לדעת רוב הראשונים, אם הסיוע אינו הכרחי לביצוע העברה, הוא אסור רק מדרכנן.

מן המשנה עולה בפשטות שמדובר גם בשהחוטא עובר במזיד ורגיל בדבר (עם הארץ), ובראשונים (רש"י, עבודה זרה נה ע"ב, ד"ה אבל; משנה תורה, שמיטה ויובל, פרק ח, הלכה ח), מבואר שהאיסור קיים עקרונית גם בגוי. ממילא ברור שמדובר בסוג אחר של איסור, שנאסר גם בכהאי גוונא.⁵ נראה בפשטות כי החילוק הוא בין נתינה של דבר בעלמא, שיש מקום לדון בה, לבין סיוע בשעת העברה עצמה, שהוא אסור לכל הדעות (שו"ת כתב סופר, יורה דעה, סימן פג).⁶ ובאופן מעט שונה כתב בשו"ת בית שלמה (אורח חיים, סימן לח), שנחלקו רק כשיש ספק אם החפץ ישמש לעשיית איסור, אך אם האדם עומד לחטוא בוודאי, יש לאסור לתת לו את הדבר.

4 שו"ת להורות נתן (חלק ג, סימן כג). אולם בערוך השולחן (הלכות שמיטה, סימן כט, אות ב), נקט כדבר פשוט שהאיסור הוא מדרכנן בלבד כיוון שמדובר במקום שיכול להשיג את הדברים גם באופן אחר, והרמב"ם כתב סוג של מליצה בעלמא.

5 וכן כתב בשו"ת צמח יהודה (חלק ד, סימן סח) "דבשעת עבירה חמור טפי כל סיוע שהוא לבל יהא שותף חלילה לעבירה". אולם לדעת הראשונים שאסרו גם נתינת חפץ של איסור, כמובא לעיל, ייתכן שמדובר באותו איסור. כך מפורש בריטב"א (עבודה זרה ו ע"ב, ד"ה תלמוד לומר) וכן משמע בתוספות (שבת ג ע"א, ד"ה בבא) שאסרו נתינת חפץ של איסור גם לגוי.

6 ה"כתב סופר" העיר שחילוק זה אינו מסביר את איסור השאלה (במקום שאין חשש משום דרכי שלום), ויש לומר שהאבירים שאסורים בהשאלה הם אלו שמהווים חלק מהותי ממעשה האיסור. עיין שם. חילוק דומה כתב גם הגר"ש קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת (תליתאה, חלק ב, סימן לב).

סיוע שלא בשעת העברה

את האיסור לבור ולטחון עם אישה החשודה על השביעית, מסביר רש"י. וזה לשונו (גיטין סא ע"א, ד"ה לא):

לא תבור ולא תטחון עמה - לסייעה, מפני שאסור לסייע בידים ידי עוברי עבירה בשעת העבירה.

מדברי רש"י משתמע שאסור רק לסייע בשעת העברה ממש, ולא לסייע קודם לעברה (ומשום כך המשנה מתירה לסייע לאישה החשודה על הטומאה לפני שהעיסה מוכשרת לקבל טומאה).⁷ ואמנם הריטב"א חולק על רש"י (ריטב"א, שם, ד"ה אבל), אך למעשה כתבו ה"בניין ציון" (שו"ת, סימן טו) וה"משיב דבר" (שו"ת, חלק ב, סימנים לא-לב) ורבים אחרים שמותר לסייע לאדם שלא בשעת עשיית העברה.⁸ הדוגמה שדן בה הנצי"ב (שו"ת משיב דבר שם) היא שידוך בני זוג שאינם שומרים על הלכות נידה, ובכך יש דמיון לכאורה לנידון דידן. ואמנם אם היינו אוסרים גם חיזוק שלא בשעת העברה, ראוי היה לאסור השתתפות (או על כל פנים אמירת "מזל טוב" ונתינת מתנה) בכל חתונה של בני זוג שוודאי לא ישמרו על טהרת המשפחה.

עם זאת, יש מקום לחלק בין המקרים בהקשר זה. כשהאדם הולך לטקס "נישואין" של ממש, אפשר שהטקס הוא בגדר מעשה עברה, שהרי הוא בגדר התרסה וכפירה בדיני הנישואין שבתורה, ומעשה זה נחשב כעברה, כפי שהאריך להראות בשו"ת להורות נתן (חלק ה, סימן סז). אך כאשר אדם מוזמן למסיבה שנועדה לחגוג את קיומו של הקשר, או כשהוא מברך את "בני הזוג" לפני הטקס או לאחריו, נראה כי זהו חיזוק שלא בשעת העברה, שאין בו איסור לדעת רוב הפוסקים.

היתר משום דרכי שלום

נאמר במשנה (שביעית ה, ו): "כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה - אסור; לאסור ולהתר - מותר". כלומר, מותר לתת או למכור לאדם החשוד לעבור עברה דבר שאין ודאות שישמש לעשיית איסור. לכאורה, קשה להבין היתר זה, שהרי יש כאן ספק איסור "לפני עיוור",

7 וכן במשנה (עבודה זרה ד, ט): "ישראל שהוא עושה בטומאה - לא דורכין ולא בוצרין עמו, אבל מוליכין עמו חביות לגת ומביאין עמו מן הגת. נחתום שהוא עושה בטומאה - לא לשין ולא עורכין עמו, אבל מוליכין עמו פת לפלטר".

8 שו"ת יביע אומר, אורח חיים, חלק ב, סימן טו; שו"ת משנה הלכות, חלק ז, סימן קטו; שו"ת עטרת פז, חלק א, כרך א, אורח חיים, סימן יג.

וקיימא לן ד"ספק דאורייתא לחומרא". ונאמרו בהסבר הדין כמה פירושים,⁹ אך לענייננו חשובים דברי ה"חזון איש" בעניין זה (שביעית, סימן יב, אות ט):

ונראה דהא דהקילו חכמים בספק אע"ג דספק מכשול ודאי אסור ליתן לפני עור, והיה ראוי להחמיר בספקות, משום שאם באנו להחמיר בספיקות נמי נעשה מכשול שנמנע חסד ודרכי חיים ושלום מעצמנו ומהם, והן רק עמי הארץ, וחייבים אנחנו להחיותם ולהיטיב עמם, וכל שכן שלא להרבות שנאה ותחרות בינינו וביניהם, ועוברין על "לא תשנא" ועוד כמה לאוין שאין איסורן קל מאיסור זה שאנו באין להציל אותם ממנו... והלכך שקלו חכמים בפלס עד כמה שיש להתנהג לקונסם ולמשוך ידינו מהם ושלא נגרם מכשולים גדולים יותר להם ולנו, והכריעו לאסור למכרם בזמן שהוא ודאי לעבירה ולהתיר בספק, וזו דרך הממוצעת והישרה.

מדברי ה"חזון איש" עולה חידוש עצום: אף על פי שבנתינת הדבר יש משום "לפני עיוור", מותר לתת אותו, כיוון שבהימנעות מנתינתו יש חשש לגרימת שנאה ותחרות (שגם בה יש משום "לפני עיוור"). לאור עיקרון זה, התיר הגרש"ז אויערבך לתת ליהודי מזון, אף על פי שידוע שיאכל אותו בלא ברכה. וזה לשונו (שו"ת מנחת שלמה, חלק א, סימן לה):

הואיל וכל האיסור של הנותן לו לאכול הוא רק עבירה של נתינת מכשול, וכיון שאם לא יתן לו לאכול הרי יכשל האורח באיסור יותר גדול, נמצא דליכא כלל שום עבירה, כיון דליכא הכא שום נתינת מכשול, אלא אדרבה יש כאן הצלה ממכשול גדול מאד ע"י זה שהחליף אותו בקום ועשה במכשול יותר קטן.

יש להדגיש כי דברי הגרש"ז לא נאמרו במקום שיש ספק אלא במקום של עברה ודאית. מדבריו עולה ש"דרכי שלום" אינו גורם חיצוני שיש להקל עבורו, אלא שיקול פנימי מהותי בדיני "לפני עיוור": האיבה בין שומרי המצוות לשאינם שומרים אותן היא מכשול גדול יותר מעברה מסוימת.¹⁰

9 ועיין ב"משנה ראשונה" (שביעית, שם) שהעלה שתי אפשרויות: שמדובר במקום בו יכול הקונה לרכוש את המוצרים הללו במקום אחר, וממילא הוא רק איסור מסייע מדרבנן; או שכל הגדרת איסור "לפני עיוור" מן התורה הוא רק במקום שהוא ודאי מכשול, ולא היכא שיכול גם להשתמש בהיתר, שאז זו אחריות הנכשל ולא המכשיל. כסגנון זה כתב אף בשו"ת איגרות משה (יורה דעה, חלק א, סימן עב), וכך נראה מבואר בדברי הריטב"א (עבודה זרה טו ע"ב, ד"ה מי דמי), שכתב: "ומסתברא לי דהכי קאמר דהתם כיון דליכא אלא לאו דלפני עור אין לאו דלפני עור אלא כשנותנו למי שיעשה בו עבירה ודאי, ורבנן אסרו אפילו סתמו היכא שיש רגלים לדבר לחוש שיעבור בו זה עבירה ועשו סתמו כפירוש, וכל היכא דאיכא למיתלי לקולא דלאו לעבירה בעי ליה אוקמוה רבנן אדינא והתירוהו".

10 צעד נוסף בכיוון זה צועד הרב שטרנבוך בשו"ת תשובות והנהגות (חלק א, סימן שנח): "נראה שיסוד האיסור דלפני עור הוא דומיא דעור שמכשילו, אבל אם כוונתו רק לטובת עצמו לא נקרא מכשיל, אלא כמו שרופא מנתח לא נקרא מכה חבירו, כך כאן הלוא אין כוונתו להרע לו או לייעץ לו עצה שאינה הוגנת, אלא שמקוה בזה להדריכם ולקרבתם לדרך האמת".

חיזוק על ידי דיבור

עיקר הדיון בענייננו אינו בשאלת מתן סיוע לקיום חתונה אלא בהשתתפות בה ובהבעת שמחה ותמיכה. על חיזוק מסוג זה אפשר ללמוד מן הסיפא של המשנה (שביעית ה, ט): ומחזיקין ידי נכרים בשביעית אבל לא ידי ישראל, ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום.

בירושלמי נחלקו האמוראים בשאלת משמעות המושג "מחזיקין" (גיטין ה, י):

רבי חייה ורבי אימי. חד אמר: 'חרוש בה טבאות, ואנא נסיב לה מינך בתר שמיטתא'. וחרנה אמר: 'ישר'.

מאן דאמר 'חרוש בה טבאות, ואנא נסיב לה מינך בתר שמיטתא', מה 'שואלין בשלומן'? 'אישר'. ומאן דאמר לגוי 'ישר', מה 'שואלין בשלומן' של ישראל? 'שלום עליכם'.

תרגום:

רבי חייה ורבי אימי נחלקו. אחד אמר: 'חרוש בה היטב, ואני אקח אותה ממך לאחר השמיטה'. והאחר אמר: 'ישר'.

לדעת מי שאמר 'חרוש בה היטב, ואני אקח אותה ממך לאחר השמיטה', מה פירוש 'שואלין בשלומן'? 'אישר'. ולמי שאמר לגוי 'ישר', מה פירוש 'שואלין בשלומן' של ישראל? 'שלום עליכם'.

לפי השיטה השנייה בירושלמי, כאשר רואים גוי חורש בשביעית, מותר לומר לו "אישר", דהיינו לאחל לו הצלחה במלאכתו. ואילו כאשר רואים ישראל חורש בשביעית, אסור לחזק את ידו, ומותר רק לומר לו "שלום עליכם". לפי השיטה הראשונה, מותר להסכים עם הגוי לרכוש ממנו את השדה בסוף השנה, וההיתר "לשאול בשלומן" משמעו "אישר", אלא שלא ברור למי מותר לומר "אישר". ה"קרבן העדה" (על הירושלמי שם, ד"ה ה"ג מ"ד חרוש) אומר שמותר לומר "אישר" רק לגוי, אך התוספות (גיטין סב ע"ב, ד"ה אשרתא) גרסו בירושלמי שמותר לומר "אישר" גם לישראל החורש באיסור.

בהמשך הירושלמי משמע כשיטת התוספות, וכן שהכרעת הירושלמי היא להתיר לומר "אישר" לישראל העובר עברה:

רבי חנינא בר פפא ור' שמואל בר נחמן עברין על חד מחורשי שביעית. אמר ליה רבי שמואל בר נחמן: 'אישר'. אמר ליה ר' חנינא בר פפא: לא כן אלפן רבי: "ולא אמרו העוברים ברכת ה' עליכם", שאסור לומר לחורשי שביעית 'אישר'! א"ל:

לקרות אתה יודע, לדרוש אין אתה יודע. "ולא אמרו העוברים", אילו עובדי כוכבים ומזלות שהן כלים ועוברים מן העולם, לא אמרו לישראל "ברכת ה' עליכם".

מפשט הסיפור נראה כי ר' שמואל בר נחמן אמר "אשר" לישראל שחרש בשביעית, וכן עולה גם מדברי התוספות (וכן כתב פאת השולחן, בית ישראל, שביעית ט, כג). אך בבבלי נראה שהכריעו כשיטה האוסרת (גיטין סב ע"א):

מחזיקין ידי עכו"ם בשביעית... למימרא להו: אחזוקן, בעלמא. כי הא דרב יהודה אמר להו: אחזוקו. רב ששת אמר להו: אשרתא.

הגמרא מפרשת שמואל לומר לגויים "אשרתא" או "אחזוקו", ומשמע שלישאל אסור לומר כן. וכך מבואר גם ברמב"ם (משנה תורה, שמיטה ויובל, פרק ח, הלכה ח):

מחזיקין ידי עכו"ם בשביעית בדברים בלבד, כגון שראהו חורש או זורע, אומר לו 'תתחזק' או 'תצליח' וכיוצא בדברים אלו, מפני שאינם מצווין על שביתת הארץ.

ברור מדברי הרמב"ם שאילו היה החורש עובר עברה, אסור היה לומר לו 'תתחזק' או 'תצליח'. וכן כתב ה"מגן אברהם" (סימן שמז, ס"ק ד): "דרך ארץ לומר לאדם שעוסק במלאכה 'תצליח מלאכתך', ואפילו לעכו"ם. אבל מי שעוסק במלאכת איסור, אסור לומר לו כך". וכן כתב ה"משנה ברורה" (שם, ס"ק ז).¹¹

ונשאלת השאלה: האם מותר לומר 'שלום' לישראל העובר עברה? בירושלמי נאמר במפורש שהדבר מותר, ואילו הבבלי לא דן בדבר,¹² ולכן נראה בפשטות להתיר. וכן כתב ה"שנת השבע" (נתיב ו, אות יב, הערה יז): "ואפילו בישראל שאין מחזיקים מותר לשאול בשלומם מפני דרכי שלום, כמבואר במשנה שם. ואיני יודע למה השמיטו זאת הפוסקים". וכך נפסק בשו"ת יביע אומר (חלק ו, אורח חיים, סימן טו).

לאור האמור לעיל, יש להתלבט בשאלת הגדרת ההשתתפות בחתונה אסורה: האם ההשתתפות דומה לאמירת 'שלום', שהותרה? או שמא היא דומה לאמירת 'תתחזק', שנאסרה? על כל פנים, עולה לכאורה שאסור לאחל איחולי הצלחה בחתונה אסורה, ובכלל זה לברך ברכת מזל טוב וכדומה.

11 לדעת הריטב"א והתוספות הנ"ל, ברור שגם חיזוק מילולי נאסר מדרבנן בלבד, אך מדברי הרמב"ם (משנה תורה, רוצה, פרק יב, הלכה יד) עולה כי גם חיזוק כזה אסור מדאורייתא: "כל המכשיל עור בדבר והשיאו עצה שאינה הוגנת או שחזיק ידי עוברי עברה שהוא עור ואינו רואה דרך האמת מפני תאוות לבו הרי זה עובר בלא תעשה שנ' ולפני עור לא תתן מכשול".

12 ואף שבדרך אמונה (על הרמב"ם, שמיטה ויובל, שם) דייק מסתימת הבבלי שהדבר אסור, נראה שדיוקו אינו מוכרח.

חיזוק וחנופה

עד כה עסקנו בדין חיזוק ידי עוברי עברה כסניף של איסור "לפני עיוור" ו"מסייע", וראינו שיש שיקולים רבים להקל בדבר. אך בחיזוק המילולי יכול להיכנס גורם שאינו קיים בסיוע רגיל, הלוא הוא גורם החנופה. נאמר במשנה (סוטה ז, ח):

אגריפס המלך עמד וקבל וקרא עומד, ושבחוהו חכמים. וכשהגיע ל"לא תוכל לתת עליך איש נכרי", זלגו עיניו דמעות. אמרו לו: אל תתירא, אגריפס. אחינו אתה. אחינו אתה.

המשנה מתארת באופן ניטרלי את המעמד שחכמים מנחמים בו את אגריפס, אך הברייתא מותחת עליו ביקורת חריפה (סוטה מא ע"ב):

תנא משמיה דרבי נתן: באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כלייה, שהחניפו לו לאגריפס.

לפי הברייתא, חכמים עברו על איסור חנופה, ולכן נתחייבו כליה. איסור זה מקורו בדברי במדרש (ספרי, במדבר, פרשת מסעי, פיסקא קסא):

"ולא תחניפו את הארץ" - הרי זו אזהרה לחניפים.

בעל ה"יראים" (סימן רמח) מונה איסור זה כמצוות לא תעשה, ומבאר (סימן רמח):

פירוש חנופה שהזהירה עליה התורה, כל השומע דבר עולה ושאינו הגון או רואה דבר רע ואמר 'טוב הוא', ואינו שותק מתוך יראה לא מגופו ולא מממונו, אלא מתוך רשע לבבו או חושב בלבבו ואומר (בלבבו) ברע עשה פן אפו עלי ויתקוטט עמי ואיני מפסיד בקטיטתו כי אם חסדו ואהבתו, נקרא חנף, עובר בלא תחניף.

גם הסמ"ק כולל איסור זה במניין המצוות (מצווה קכט), כחלק מאיסור "ולא תהדר פני גדול". מצינו שאיסור חנופה ודין חיזוק ידי עוברי עברה כרוכים זה בזה. נאמר בגמרא (נדרים כב ע"א):

עולא במיסקיה לארעא דישראל איתלוו ליה תרין בני חוזאי בהדיה. קם חד שחטיה לחבריה. אמר ליה לעולא: 'אות עבדי?' אמר ליה: 'אין', ופרע ליה בית השחיטה. כי אתא לקמיה דר' יוחנן, א"ל: 'דלמא חס ושלום אחזיקי ידי עוברי עבירה?' א"ל: 'נפשך הצלת'.

האדם ששחט את חברו שאל את עולא אם עשה יפה, ועולא השיב לו בחיוב. בהמשך הסיפור מבואר שדברי עולא הם בגדר "חיזוק ידי עוברי עברה", ואילו ההיתר לחזק ידי עוברי עברה הוא רק כשיש בדבר פיקוח נפש. וכן כתב המאירי (שם, ד"ה אסור):

אף לחזקם בדברים או לשבחם על מה שעשו אסור. והוא הנקרא חזוק ידי עוברי עבירה. ובמקום סכנת עצמו מיהא מותר.

התוספות למדו מן הגמרא בנדרים גם לעניין איסור חנופה (סוטה מא ע"ב, ד"ה כל):

כל המחניף לחבירו יש לפרש שלא במקום סכנה. אבל במקום סכנה מותר. כי ההיא דפרק ארבעה נדרים.

מפורש בתוספות כי במעשיו של עולא לא היה רק סניף של דין "לפני עיוור" מדרבנן, אלא מעשה חנופה שהותר רק משום פיקוח נפש. בהקשר זה יש לציין כי בהמשך הגמרא (סוטה מא ע"ב) נזכרת הדעה ש"מותר להחניף לרשעים בעולם הזה". אך ברור מן הגמרא שאין מדובר במצב אידיאלי,¹³ והראשונים כתבו שהיתר זה נאמר רק במקום שיש חשש שינקום הרשע את הפגיעה בכבודו (שערי תשובה, שער ג, אות קצט; יראים, סימן רמח; מנורת המאור [אלנקאוה], פרק טז; מנורת המאור [אבוהב], אות מה; ועוד).

העולה מכל האמור לעיל, שיש לפנינו דין שלישי, השונה מן השניים שנידונו לעיל. וכן כתב ה"מנחת יצחק" (שו"ת, חלק ד, סימן עט): "דגרע במחזיקו אף רק בדיבור בעלמא, דנראה מזה דמסכים לעשייתו, מליטתן בידו ולומר לו בפירוש דאסור לעשות כן".¹⁴ האיסור להחניף נאמר גם שלא בשעת עשיית העברה וגם כשהאדם מחניף לאדם רשע, וממילא ההיתרים שהבאנו לעיל אינם שייכים לענייננו. כמו כן, גם ההיתר להחניף משום "דרכי שלום" מצטמצם למצבים קיצוניים שיש בהם חשש לנזק של ממש, אלא שיש לברר אילו מעשים הם בגדר חנופה.

המעשה המובהק ביותר של חנופה הוא: לומר לעובר עברה שהוא נוהג כשורה. וזה לשון רבנו יונה בעניין זה (שערי תשובה, שער ג, אות קפז):

החנף אשר הכיר או ראה או ידע כי יש עול בכף חברו וכי החזיק בתרמית או כי יחטא איש בלשון הרע או באונאת דברים, ויחליק לו לשון הרע לאמר: לא פעלת און.

13 אחד המקורות לזה הוא פסוק המתאר את העולם הבא כעולם שלא תהיה בו חנופה (ישעיהו לב, ה), וממנו למדו שבעולם הזה יש חנופה. מקור נוסף הוא מן החנופה של יעקב כלפי עשו, שגם היא לא נעשתה מתוך רצון חופשי ומצב של שלמות.

14 עיין שם, שהתלבט אם זהו חלק (חמור יותר) של דיני סיוע או דין נפרד של חנופה.

אך בנידון דידן, אין מדובר באישור מפורש שהמעשה כשר, אלא רק בתמיכה המשתמעת מברכת מזל טוב או מנוכחות בחתונה. ונשאלת השאלה: האם גם תמיכה מעין זו אסורה? הגמרא מספרת על דין תורה שנערך לינאי המלך. וזה לשונה (סנהדרין יט ע"א - יט ע"ב):

אמר ליה שמעון בן שטח: ינאי המלך, עמוד על רגליך ויעידו בך... אמר לו: לא כשתאמר אתה, אלא כמה שיאמרו חבריך. נפנה לימינו - כבשו פניהם בקרקע. נפנה לשמאלו - וכבשו פניהם בקרקע. אמר להן שמעון בן שטח: בעלי מחשבות אתם. יבא בעל מחשבות ויפרע מכם. מיד בא גבריאלי וחבטן בקרקע, ומתו.

מן המעשה הזה, מדייק ה"מהר"ם שיק" (שו"ת, אורח חיים, סימן שג) שגם שתיקה יכולה להיחשב לעתים כחנופה. וכן מפורש בספר "יראים" (סימן רמח), שהשתיקה גם היא בכלל חנופה. וכן כתב רבנו יונה (שערי תשובה, שער ג, אותיות קצח-קצט). מאידך, ייתכן שבנידון דידן, ברור לכול שלאדם דתי חתונה מעין זו היא בגדר מעשה אסור וחמור, ולא ברור אם ההשתתפות בה מהווה סתירה לכך.¹⁵

כניסה למקום עברה

עד כה ראינו כי אם ההשתתפות בחתונה אסורה עלולה להתפרש כחזוק ואישור לדבר העברה, הדבר אסור משום חנופה, שלא נאמרו בה ההיתרים הקיימים באיסור מסייע. אך נשאלת השאלה אם עצם הכניסה למקום שנעשית בו עברה היא בגדר חזוק ידי מי שעובר עברה? התייחסות מפורשת לסוגיית הנוכחות במקומות שנעשים בהם מעשים לא ראויים יש בדברי ה"איגרות משה", הדין בעניין כניסה לבתי כנסת שאינם אורתודוקסיים. באחת מתשובותיו, הוא דן בעניין בית כנסת קונסרבטיבי שבמבנה המרכזי שלו אין מחיצה, אך יש בו חדר תפילה אחד עם מחיצה הפועל לפי כללי ההלכה (שו"ת איגרות משה, אורח חיים, חלק ב, סימן מ):

ודאי איכא סיוע להם בכל אחד שבא להתפלל לשם. ואף אם לא יהיה להם הכנסה ממנו איכא בזה חזוק למה שעשו, שאף בדברים בעלמא אסור לחזק ידי עוברי עבירה... וכ"ש בזה שהוא במעשה. ולכן אין ליכנס להתפלל לשם בכל אופן.

הרב פיינשטיין אוסר להתפלל במקום זה, משום שיש בדבר משום חזוק למעשיהם של מתפללי בית הכנסת. מאידך, בהמשך התשובה עולה נימה אחרת בעניין דומה:

15 עוד בעניין גדרי איסור חנופה, ראה שו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות, סימן קיב) ושו"ת מנחת יצחק (חלק ד, סימן עט).

ובדבר אם מותר לאכול ברעסטאראנס שמכנים שם רק מאכלי חלב אבל הם של אנשים מחללי שבת, הנה אף שם אפשר להיות כמה מאכלות אסורות כדגים טמאים... ולכן אף ליכנס לשם לאכול דברים הידועים שאין בהם שום חשש איסור יש לאסור מפני מראית עין וחשד. אך אם הוא רעב ביותר שמצטער טובא ואין שם מקום אחר לאכול, יכול ליכנס לשם לאכול דברים הידועים למותרין.

לדעתו, גם כניסה למסעדה שיש בה גם מאכלות אסורים אינה מעשה רצוי, אך בסופו של דבר הוא מתיר לאכול בה בשעת הדחק. יתר על כן, מדבריו עולה כי האיסורים היחידים הקיימים בעניין זה הם רק מראית העין והחשד, ואינו מזכיר את עניין חיזוק ידי עוברי עברה. ממילא יש לשאול: מה היחס בין שני המקרים?

נראה כי התשובה פשוטה. הקהילה הקונסרבטיבית נאבקת על זכות קיומה בעיני היהדות האורתודוקסית, ויש בכניסה לבתי כנסת של הקהילה משום אישור ומתן חוקיות לקיומם. לעומת זאת, המסעדות שאינן כשרות אינן זקוקות לאישור, והכניסה אליהן אינה נתפסת כאישור כזה. היחסים בין המסעדה לבין לקוחותיה הם יחסים מעשיים שניתן לדון בהם בדיני מסייע וכדומה, ואין בכניסה למסעדה משום הצהרת תמיכה.

ומה בדבר השתתפות בחתונה? נראה בפשטות שהיא דומה יותר לכניסה לבית כנסת קונסרבטיבי, משום שההשתתפות בחתונה חשובה לבני הזוג כביטוי לקבלה של זוגיותם, ולא בשל היבט מעשי כלשהו. מאידך גיסא, אם מדובר בחתונה של חבר קרוב או בן משפחה, ייתכן שההשתתפות בה אין בה משום הכרה בנישואין אלא הבעת קרבה כלפי האדם עצמו.

בתשובה אחרת, הרב פיינשטיין דן במקרה הדומה יותר לענייננו (שו"ת איגרות משה, אבן העזר, חלק ב, סימן יז):

ובדבר חתונה שתהיה בקאנסערוואטיווי טעמפל והראב"י שלהם יהיה מסדר הקידושין, אין לאיש כשר להיות שם. אך אם רב כשר יסדר הקידושין כדין התורה, אזי כיון שהחתונה הא אינה בזמן שבאים להתפלל שם, ליכא איסור מדינא, שהרי אין מקום לחשוד שהולכין להתפלל שם. אבל לאדם חשוב אין לו לילך לשם אף באופן זה, רק כשהוא צורך גדול ורק דרך מקרה שנזדמן כן.

ראשית, יש לשים לב לעובדה שהרב פיינשטיין מתיר כניסה לבית כנסת קונסרבטיבי, ומגביל את האיסור שראינו לעיל לתפילה בלבד. לענייננו חשובה יותר ההנחיה בדבר ההשתתפות בחתונה קונסרבטיבית: "אין לאיש כשר להיות שם". הנחייתו אמנם ברורה, אך לא ברור מה תוקפה ועל מה היא מסתמכת.

יש מקום לדמות את שאלתנו לסוגיה אחרת שדנו בה הפוסקים, השתתפות בשמחה שיש בה ריקודים מעורבים. ברור שההשתתפות במחולות אסורה, אך נשאלת השאלה אם מותר לאדם להיות נוכח בשמחה שיש בה מחולות מעורבים. ה"מנחת יצחק" אסר את הדבר בתוקף (שו"ת, חלק ג, סימן קיא):

ופשיטא דאסור להשתתף בשמחה של עבירה כזו, דהחויב למחות מוטל על כל אחד מישראל, מטעם ערבות כנ"ל, ומכ"ש שלא יסייע לדבר עבירה.

וכן כתב הגר"מ שטרנבוך (אורחות הבית, פרק לא, סעיף ה).¹⁶ מאידך גיסא, ה"מעין אומר" כותב שמותר להיכנס לחתונה מעורבת ולומר מזל טוב (שו"ת, חלק יב, התשע"ג, עמ' קמ). וכן מובא בספר "הליכות בת ישראל", בשם הרב בן-ציון אבא שאול,¹⁷ שהתיר לאישה להשתתף בחתונה מעין זו. ומעשים בכל יום שרונים משתתפים בחתונות כאלו ואף עורכים אותן.

עם זאת, נראה כי קיים הבדל מהותי בין המקרים, והוא דומה לחילוק שחילק הרב פיינשטיין בין בית כנסת קונסרבטיבי לבין בית כנסת אורתודוקסי שאינו מקפיד על ההלכה כראוי (שו"ת איגרות משה, אורח חיים, חלק ד, סימן צא):

הנה יש חלוק דבביהכ"נ של קונסרבטיבים לא יעשו מנין אף בחדר אחר, מכיון שפרסמו שהם חבורה שכופרים בכמה דיני התורה, ו"הרחק מעליה דרכה [דרכך]" נאמר במינים ומינות... אבל אלו בתי כנסיות של ארטדוקסים שאינם כראוי כגון בלא מחיצה ראויה ומשתמשים במייקראפאן אינם ח"ו כופרים במצות אלו, רק שמזלזלין בהו, אף שמאמינים בעצם בכל מצות התורה, ונעשה להו כהיתר במשך הזמן שעברו ושנו, הם בעצם יהודים כשרים וגם לפעמים הם שוגגים גמורים, ליכא ענין הרחק, ורשאיין לעשות מנין בחדר אחר... ולענין למחות בהם תלוי אם יש לקוות שישמעו צריך להודיע להם ואם לא מוטב שיהיו שוגגין.

כלומר, אם המגמה העקרונית של בית הכנסת היא מגמה של כפירה, אסור להיכנס לשם בשום אופן. אך אם המגמה העקרונית בו היא שמירת המצוות, אלא שקיים זלזול בהלכות מסוימות, אין מניעה מלהיות שותף לתפילה בבית הכנסת. ונראים הדברים שהוא הדין גם בענייננו. חתונות שיש בהן ריקודים מעורבים הן חתונות המבקשות ביסודו של דבר לשמר את מוסד הנישואין היהודי, אלא שהמשתתפים בהן אינם שומרי תורה ומצוות, וממילא הם

16 והרב מרדכי גרוס אום אני חומה א (אבן העזר, סימן כא, סעיף א, ציון המצינות, ס"ק י) כתב לשאול שאלת חכם.

17 הרב יצחק פוקס הליכות בת ישראל (התשמ"ד), עמ' ק, הע' לה.

רוקדים ריקודים מעורבים. לעומת זאת, מי שנישא בנישואי תערובת או נישואין חד מיניים מבקש לקעקע את מסורת ישראל, וההשתתפות בהם יש בה משום נטילת חלק בטקס של מינות.

"אל תתחבר לרשע"

עד כה עסקנו במסר שמעביר המשתתף בחתונה למתחתנים, דהיינו שהוא מכיר בנישואיהם, ובכך מחזק אותם ומחניף להם. אך יש מקום לאסור את ההשתתפות בחתונה אסורה גם מנקודת המבט של האדם עצמו. נאמר במשנה (אבות א, ז):

נתאי הארבלי אומר: הרחק משכן רע, ואל תתחבר לרשע, ואל תתיאש מן הפורענות.

וכתב הרמב"ם (משנה תורה, דעות, פרק ו, הלכה א):

דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו. לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך, כדי שלא ילמוד ממעשיהם.

משל נאה לכך הובא באבות דרבי נתן (נוסחא ב, פרק יא):

"ורועה כסילים ירוע". משל למה הדבר דומה? לאחד שנכנס לחנותו של בורסי, אף על פי שלא מכר לו ולא לקח ממנו הוא יוצא וריח עצמו וריח בגדיו מלוכלכים, ואין ריחו זז ממנו כל היום.

כלומר, הקרבה אל הרשע גורמת להשפעה מודעת ולא-מודעת על האדם, ומשום כך נאסרה. ההנחיה העקרונית נאמרה בנוגע ליחסים עם האדם הרשע, והיא עומדת כנגד הנחיות סותרות היוצרות תמונה מורכבת יותר, כפי שכותב בעל פירוש "הון עשיר" (על המשנה שם):

"ואל תתחבר לרשע". אבל הרחק אל תרחיקהו בשתי ידיים, אלא תהא שמאל דוחה את מעשיו, וימין מקרבת אותו תחת כנפי השכינה.

הנחיות סותרות אלו מעצבות את מערכת היחסים העדינה של שומרי המצוות עם מי שאינם שומרים אותן. אך בנידון דידן, העניין אינו עצם הקשר עם מי שעובר עברה, אלא השתתפות במעשה העברה עצמו. על כך אפשר ללמוד מדברי הנצי"ב, הן בעניין תפילה בבית כנסת של מי שאינם שומרי הלכה ומצוות (שו"ת משיב דבר, חלק א, סימן ט):

והנה כתיב במשלי א' לענין אורכי לדם אדם: "בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם". פי' "דרך" הוא הכבושה לרבים, "נתיבה" הוא דרך היחיד. והזהיר הכתוב אשר בדרך הרבים אף על גב שא"א למנוע רגל מאותו דרך הרבים, מכ"מ אל תלך בדרך אתם אחוזי יד, משא"כ בנתיבה שלהם, שהוא דרך המיוחד להם, מנע רגלך ממש. וכך יש לנהוג עם אותם האנשים אורכי לנפש הישראלי להשחיתה ולהסירה מדרך חיי העוה"ב. אשר בדרך הרבים היינו במסחר וכדומה אי אפשר למנוע ממסחרם... אבל בנתיבה המיוחדת שלהם, היינו בית תפלה שלהם וכדומה, מנע רגלך ממש, כי אפקירותא ממשיך הלב.

כלומר, מערכת יחסים טובה עם עובדי עברה אפשרית בעיסוק ניטרלי, אך ממקומות שאופיים קשור באופן מהותי לעברה, צריך האדם להתרחק לחלוטין. ונראה שניתן ללמוד מדבריו קל וחומר לענייננו, שאסור להתחבר לאירוע שמהותו היא מעשה עברה. וכן אסר מטעם זה הגר"פ שיינברג.¹⁸

ונראים הדברים כי לאיסור זה מכון הפסוק הראשון בתהילים:

אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב.

והגמרא אומרת (עבודה זרה יח ע"ב):

תנו רבנן: ההולך לאיצטדינן ולכרכום, וראה שם את הנחשים ואת החברין, בוקיון ומוקיון ומוליון ולוליון, בלורין סלגורין - הרי זה מושב לצים. ועליהם הכתוב אומר: "אשרי האיש אשר לא הלך" וגו' "כי אם בתורת ה' חפצו".

כלומר, הנוכחות במקומות שנעשים בהם מעשים שליליים היא בבחינת "דרך חטאים" ו"מושב לצים".

סעודה של איסור

במקומות רבים בהלכה, אנו מוצאים שהסעודה אינה בהכרח דבר ניטרלי. המקרה הנפוץ יותר הוא מה שנקרא "סעודת מצווה", שעבודה אפשר להתיר חלק מאיסורי האבלות או תשעת הימים. אך יש גם מקורות שעולה מהם שהסעודה עלולה להיות בגדר "סעודת איסור". נאמר בגמרא (פסחים מט ע"א):

18 הרב חיים פנחס שיינברג "היחס שבין הורים חילוניים ובנים בעלי תשובה" צהר ב (בהוצאת מכון הלכתי "דרך אליעזר", ירושלים התשנ"ח), עמ' נט-סח.

תניא. רבי שמעון אומר: כל סעודה שאינה של מצוה, אין תלמיד חכם רשאי להנות ממנה. כגון מאי? אמר רבי יוחנן: כגון בת כהן לישראל, ובת תלמיד חכם לעם הארץ.

הגמרא מתארת סעודות של נישואין שמומלץ לאדם להימנע מלהשתתף בהן, אף על פי שאין בהן איסור גמור, והיא מגדירה אותן כ"סעודות הרשות", שאסור לתלמיד חכם ליהנות מהן. אפשר להבין כי הסעודות האלו הן סעודות של היתר, שאין בהן ערך של מצווה, ותלמידי חכמים אמורים ליהנות רק מסעודות מצווה. אך מדברי ה"כסף משנה" עולה שדווקא סעודות אלו נאסרו, משום שיש בהן ערך שלילי, ולא סעודות רשות של ממש (דעות, פרק ה, הלכה ב). וכן כתב ה"שפת אמת" (פסחים, שם, ד"ה שם בגמ' כל). כלומר, סעודה הנערכת לכבוד אירוע שלילי מקבלת גוון שלילי, ולא ראוי להשתתף בה.

דברים אלו נאמרו לתלמידי חכמים בלבד ובסעודות שאין בהן איסור גמור, אך נראה שאם הסעודה נערכת לשם איסור ממש, היא נעשית סעודת איסור. מקור להנחה זו יש בדברי הגמרא (מגילה יב ע"א):

שאלו תלמידי את רבי שמעון בן יוחאי: מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה? אמר להם: אמרו אתם! אמרו לו: מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע.

ונשאלת השאלה: מהו האיסור בכך שנהנו מסעודת אחשוורוש? אפשר להבין שהיו שם מאכלות אסורות, אך ה"שם משמואל" אומר (פורים, שנה תרע"ב, ד"ה והנה קליפת):

ובמה שנהנו מסעודתו של אותו רשע נראה שלא היו מרגישין שיש כאן עבירה... אבל באמת היתה עבירה, שכל הסעודה היתה למושכם לזנות, כמ"ש במדרש, ועיקר הסעודה היתה מפני שחשב דתו לא מפרקי [=ששוב אינם ניצולים], וכאשר היו ישראל בסעודה זו היה נראה כמסכימים, והיה חילול השם בדבר, ומ"מ היצה"ר סימא את עיניהם משום שלום מלכות וכדומה, תירוצים של יצה"ר, ולא הרגישו שיש איסור בדבר, בזה משכו על עצמם הקליפה השניה של עמלק שמראה לו פנים על טמא שהוא טהור.

דברים דומים כתב גם ה"פרחי כהונה" (מגילה יב ע"א, ד"ה בגמ'):

דמלבד איסור נבילות וטריפות עוד בה שנהנו ושמחו בשמחת הסעודה שעשה אותו רשע, שמטרתה היתה שמחה על מפלתן של ישראל ח"ו ואבידת תקותם להגאל ח"ו, וכמ"ש לעיל דאמר אנא מנינא ולא טעינא וכו'. ומטעם זה הוציא הכלים של בית המקדש ונשתמש בהם שחשב שאין עוד תקומה לשונאי ישראל

השתתפות בחתונה המנוגדת להלכה

ח"ו. וא"כ אדרבה היה להם לישראל להתאבל על סעודה זו ולא להשתתף עמו בשמחתו וליהנות מזה.

כלומר, השתתפות בסעודה שמטרתה ועניינה הם הצהרה מנוגדת לתורה ולקב"ה היא מעשה של חילול השם. ואכן, בתוספות יום טוב (יומא ח, ז, ד"ה על), מבואר שעיקר דין חילול השם נאמר בסיטואציה כזו. נאמר בנבואת ישעיהו (ישעיהו כב, יב-יד):

ויקרא אִדְנִי ה' צבאות ביום ההוא, לבכי ולמספד ולקרח ולחגר שק. והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן אכל בשר ושָׁתוּת יין, אכול ושתו כי מחר נמות. ונגלה באזְנִי ה' צבאות אם יִכְפֹּר העון הזה לכם עד תמותון, אמר אִדְנִי ה' צבאות.

"העון הזה", כך נאמר בגמרא (יומא פו ע"א), הוא עוון חילול השם, שאינו מתכפר אלא במות החוטא. וה"תוספות יום טוב" מבאר כיצד הגיעו חז"ל למסקנה זו:

ובגמרא משמע דכל שעושה עבירה ואחרים למדין ממנו לנהוג ג"כ קלות בדבר מקרי חילול השם דהיינו מחטיא אחרים. והיינו דלעיל מהך קרא כתיב "ויקרא ה'" וגו' "לבכי ולמספד" וגו' "והנה הרוג בקר ושחוט צאן" וגו'. כביכול לפניו יש אבל והם אוכלים ושמחים. והרואים כך סוברים דלית דין ולית דיין. אין לך חילול השם גדול מזה.

כלומר, הפסוקים מתארים מצב שבו הקב"ה קורא לבכי ולמספד, וישראל אוכלים ושותים ושמחים. נראה כי אפשר ללמוד מזה גם על מסיבות נישואין שעניינן הצהרה על זוגיות המנוגדת באופן בוטה לערכי התורה, שכל מי שמתתף בהן מצהיר על שמחתו במעשה שהקב"ה מתאבל עליו.

חתונה של גוי

נעיר על שאלה הלכתית אחרת המתעוררת כאשר מדובר בנישואי תערובת. נאמר בגמרא (עבודה זרה ח ע"א):

עובד כוכבים שעשה משתה לבנו וזימן כל היהודים שבעירו, אף על פי שאוכלין משלהן ושותין משלהן ושמש שלהן עומד לפנייהם, מעלה עליהם הכתוב כאילו אכלו מזבחי מתים, שנאמר: "וקרא לך ואכלת מזבחיו". ואימא: עד דאכיל! אמר רבא: אם כן, נימא קרא "ואכלת מזבחיו". מאי "וקרא לך"? משעת קריאה.

וכן נפסק ב"שולחן ערוך" (יורה דעה, סימן קנב, סעיף א):

עובד כוכבים העושה משה לחופת בנו או בתו, אסור לישראל לאכול שם אפילו אוכל משלו ושמש שלו עומד עליו ומשמש.

משום כך, יש לאסור לכאורה את ההשתתפות בנישואין שבהם אחד או יותר מבני הזוג אינו יהודי. עם זאת, יש מקום לסייג את האיסור בשתי דרכים.

ראשית, אפשר להבין שהאיסור נאמר דווקא לעניין אכילה. בגמרא שהובאה לעיל, הייתה הווא אמינא שאינו אסור "עד דאכיל", ולמסקנה האיסור חל "משעת קריאה". אפשר להבין את דברי הגמרא בשתי דרכים: א. הווא אמינא שהאיסור מתקיים רק באכילה, ובמסקנה עצם ההיענות לקריאה וההגעה לחתונה אסורות.¹⁹ ב. הווא אמינא שהאיסור הוא דווקא באכילה מזבחו של הגוי, ובמסקנה האיסור הוא גם כשאוכל משלו.²⁰ האפשרות השנייה היא המקובלת יותר בדברי הראשונים, וגם מלשון ה"שולחן ערוך" שהובא לעיל משמע כך. לפי אפשרות זו, האיסור מוגבל רק לאכילה, אך מותר להשתתף בחתונה של נכרי מבלי לאכול. וכך הכריע ה"משנה הלכות" (שו"ת, חלק ז, סימן קיח):

העולה לדין בבית חתנות של עכו"ם לפענ"ד יש לנהוג... שלא לאכול כלל ולא ליחוש משום איבה. ואם אפשר שלא לילך כלל יותר טוב.

אך הסייג החשוב יותר לאיסור הוא זהות הגוי שאסור להשתתף בשמחתו. מדוע אסור להשתתף בחתונה של גוי? אפשר להבין שהאיסור נובע מדיני הרחקה העשויים להביא לידי חיתון, כעולה מדברי הפסוק שהוא מקור האיסור: "וקרא לך ואכלת מזבחו. ולקחת מבנותיו לבניך". לפי טעם זה, נראה כי השתתפות בנישואי תערובת היא המקרה החמור ביותר, מפני שמדובר בבירור בגויים שיש פוטנציאל להתחתן עמם. אך רש"י אומר שהאיסור הוא משום גרימה לגוי להרבות קרבנות לעבודה זרה (עבודה זרה ח ע"ב, ד"ה ובין). גם הרמב"ם כותב ש"כל ההרחקה הזאת מפני עבודה של כוכבים הוא" (משנה תורה, עבודה זרה, פרק ט, הלכה טו). ממילא יש מקום להתיר השתתפות בחתונות גויים שאינם עובדים עבודה זרה. וכן פסק ה"יביע אומר" (שו"ת, חלק י, יורה דעה, סימן יג).²¹

19 כך עולה מדברי רבנו חננאל (עבודה זרה ח ע"א), "משעת קריאה נתחייב", וכן כתב הפרישה (יורה דעה, סימן קנב, ס"ק א) ש"אפילו על הקריאה נענש כאילו אכל". וכן כתב הגר"י פערלא (בביאורו על ספר המצוות לרס"ג, לא תעשה יא).

20 כך מבואר ברש"י (עבודה זרה ח ע"א, ד"ה וקרא) שכתב "משעה שאתה קרוי לו, מעלה אני על אכילתך כאילו הוא מזבחו", וכן מדברי הריטב"א (שם, ד"ה ומהדרין) והרמב"ם (משנה תורה, עבודה זרה, פרק ט, הלכה טו) והבית יוסף (יורה דעה, סימן קנב).

21 עיין שם שהביא גם שיטה המתירה בגויים עובדי עבודה זרה בימינו משום שאינם אדוקים בה.

איזו מסיבה נאסרה?

בדברים שאמרנו לעיל, הנחנו שמדובר במסיבה שנערך בה טקס הנישואין. אך פעמים רבות במקרים כאלו עורכים את טקס החתונה עצמו במדינות שהוא מותר בהן, ולאחר מכן עורכים בארץ מסיבה בלבד, ולא טקס נישואין, אלא רק ציון של שמחת הנישואין. ונשאלת השאלה: האם במסיבות כאלו מותר להשתתף?

נראה ללמוד תשובה לשאלה זו מדינים אחרים שנאמרו בסעודות נישואין. כך למשל בדין שראינו לעיל, האיסור להשתתף בחתונת נכרי, נאמר בגמרא (עבודה זרה ח ע"ב):

כל תלתין יומין, בין א"ל מחמת הלולא ובין לא א"ל מחמת הלולא - אסור. מכאן ואילך, אי א"ל מחמת הלולא - אסור; ואי לא אמר ליה מחמת הלולא - שרי. וכי א"ל מחמת הלולא, עד אימת? אמר רב פפא: עד תריסר ירחי שתא.

וכעין זה נאמר בחתונת ישראל בדין אמירת "שהשמחה במעונו":

משבעה ועד שלשים, בין אמר להו מחמת הלולא ובין לא אמר להו מחמת הלולא - מברך שהשמחה במעונו. מכאן ואילך, אי אמר להו מחמת הלולא - מברך שהשמחה במעונו; ואי לא - לא. וכי א"ל מחמת הלולא, עד אימת? אמר רב פפי משמיה דרבא: עד תריסר ירחי שתא.

ממקורות אלו עולה בבירור כי כאשר הסעודה נערכת בפירוש לכבוד החתונה, ועדיין לא עברו שנים עשר חודש מיום עריכת הטקס, היא בגדר חלק משמחת החתונה.

שיקולים להתיר

מכל המקורות שראינו לעיל, עולה כי אסור להשתתף בחתונה הנעשית בניגוד להלכה מטעמים אחדים. אל מול טעמים אלו, עשויים לעתים לעמוד ערכים אחרים. הדוגמה הבולטת ביותר היא מצב שבו האדם העומד להינשא בניגוד להלכה הוא קרוב משפחה, והיעדרות מן החתונה עשויה לפגוע מאוד בקשרים עמו. על חשיבותם של יחסי המשפחה בעיני התורה, כתב הרמב"ם (מורה הנבוכים, חלק ג, פרק מב):

התורה לימדה אותנו בדבר מידה זאת הפלגה רבה, והיא שראוי לאדם לדאוג לקרובו ולהעדיף את בני משפחתו מאוד, אפילו כאשר פגע בו קרובו או עשק אותו. ואפילו אם קרוב זה מושחת ביותר, הכרח שישים עינו על קרוב משפחתו וידאג לו. הוא יתעלה אמר: "לא תתעב אדמי כי אחיך הוא".

לדעת הרמב"ם, חובת הדאגה לקרובי המשפחה קיימת גם כלפי קרוב "מושחת ביותר". ככלל, אין היחסים המשפחתיים מתירים לעבור על איסורי תורה, ואפילו בעניין כיבוד אב ואם נאמר "כולכם חייבין בכבודי" (יבמות ו ע"א), היינו שאסור לעשות איסור למען כבוד האב. אך במצבים מסוימים, חובה זו עשויה לגבור על איסורים קלים יותר, כפי שכותב למשל הרב שלמה עמאר (שו"ת שמע שלמה, חלק ב, אבן העזר, סימן יב):

אותם מקומות שנהגו לנשק דודות זקנות, ומי שנמנע מזה הם נפגעות מאד, וכן בכהאי גוונא שהאב מבקש, ואם לא ישמע לו הוא ייעלב... אין למחות במי שמנשק ידי דודתו הזקנה מפני הכבוד, וקל וחומר שיש בזה גם כבוד אביו או כבוד אמו שדורשים ממנו את זה במפגיע. ויכין לבו לשם שמים.

דברים אלו נאמרו ביחס לפגיעה רגשית בעלמא, אך לעתים מדובר בנזק משמעותי הרבה יותר. מעשה שהיה (באמת) בחסיד אחד שהתארס שותפו לעסקים עם אישה שאינה יהודייה. שאל החסיד את רבו אם מותר לו להשתתף בחתונה, ונענה בחיוב. לאחר זמן, התקרבו החבר ואשתו אל התורה והמצוות, והאישה עברה גיור כהלכה. פעם אחת סיפר החבר לאותו חסיד שתחילת התקרבותה של אשתו ליהדות הייתה כשראתה שהגיע לחתונה על אף הבעייתיות שבה, ובכך ביטא את גודל נאמנותו לחברו.

סיפור זה ממחיש את חשיבות השמירה על קשר עם חברים וקרובים למען הסיכוי שישבו לחיק היהדות בעתיד. ואכן מצאנו רבים מגדולי ישראל, כגון הרב משה פיינשטיין, שקירבו בני משפחה שהתרחקו מן התורה והמצוות, וגרמו בסופו של דבר לחזרתם בתשובה.

שיקול זה מזכיר את פסיקת ה"שולחן ערוך" (אורח חיים, סימן שו, סעיף יד):

מי ששלחו לו שהוציאו בתו מביתו בשבת להוציאה מכלל ישראל, מצוה לשום לדרך פעמיו להשתדל בהצלתה.

דברי ה"שולחן ערוך" מוסבים על מקרה קיצוני יחסית, שבו מותר לאדם לחלל שבת כדי להציל את בתו שנחטפה לשמד. אך הפוסקים הרחיבו דין זה גם למקרים אחרים שניתן לעשות בהם עברה קלה כדי להציל את הזולת מלסטות מדרך התורה.²²

קשה לקבוע בכתב גדרים מדויקים לעיקרון זה, אך נראה כי כדי שלא להרחיק חברים או לפצל משפחות, יש מקום לעתים לקחת חלק גם באירועים בעייתיים. על כן, אם מדובר בחבר טוב או קרוב משפחה, על האדם לעשות שאלת חכם ולבחון את המקרה לגופו.

²² עיין בנושאי הכלים על ה"שולחן ערוך" שם, ובמאמרו של הגר"ש ישראלי "פיקוח נפש בסכנה רוחנית" תחומין ב 27 (התשמ"א).

סיכום

המסקנה העולה מן הדיון במאמר זה היא: אסור להשתתף בחתונה המנוגדת להלכה מן הסיבות הבאות:

א. דין "מסייע בידי עוברי עברה". לפי רוב הדעות, האיסור אינו חל על סיוע לעוברי עברה במזיד ושלא בשעת עשיית העברה, וגם אפשר להתיר אותו משום דרכי שלום.

ב. איסור חנופה. אסור לומר לעובר עברה שמעשיו מותרים, ויש מקום לומר שגם הסכמה בשתיקה אסורה.

ג. השתתפות במקום או במעשה של עברה. כניסה למקום מיוחד לעברה או שעושים בו עברה ממש אסורה משום "חיזוק ידי עוברי עברה" ו"התחברות לרשע" או "מושב לצים".

ד. סעודה אסורה. אסור לקחת חלק בסעודה הנעשית לכבוד ערכים המנוגדים לערכי התורה.

ה. נישואי תערובת. אסור להשתתף בשמחת חתונה שאחד מבני הזוג הוא גוי, אלא שיש מי שהגבילו את האיסור לאכילה בלבד, ויש מי שהתירו להשתתף בחתונת גוי שאינו עובד עבודה זרה.

ו. בפשטות, גם מסיבה הנעשית לכבוד החתונה אסורה, אף על פי שאינה כוללת את טקס הנישואין עצמו.

לאור האמור לעיל, נראה בפשטות כי חובה להימנע מלהשתתף בחתונה המנוגדת להלכה, וגם כשהדבר גורם אי נעימות, יש לעשות כל מאמץ למצוא תירוץ להיעדרות מן הטקס. רק במקרים חריגים, כשיש חשש שההיעדרות מן החתונה תגרום פגיעה חמורה במערכת היחסים המשפחתית, ותביא להרחקת יהודים מעל אביהם שבשמים, יש לעשות שאלת חכם ולבחון את המקרה לגופו.